

vectors of development in the context of the deployment of universal historical and pedagogical process.

Innovative approach of A. Makarenko to solve the problems of youth's socialization, to outline the ideal image of a man of the future and practical ways of formation for decades remains a subject of interest in the international educational community.

Key words: *historical and pedagogical process, Makarenko's Italian Association, the phenomenon of A. S. Makarenko, international makarenkiana, national pedagogical heritage, educator and innovator, professionalism, global education.*

УДК 378:37.011.3–05(А.С. Макаренко)

Ю. Л. Радченко

Інститут педагогічної освіти
і освіти дорослих НАПН України

ТЕХНОЛОГІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ А. МАКАРЕНКА

У статті розглянуто теоретичні питання технологізації процесу професійної підготовки сучасного вчителя, зокрема її зміст і сутність. Встановлено місце творчості в технологізації навчально-виховного процесу. З'ясовано роль А. Макаренка в технологізації педагогічної діяльності. Розкрито провідні системотвірні компоненти педагогічної технології вченого. На основі ретроспективного історико-педагогічного аналізу провідних структурних компонентів педагогічної системи А. Макаренка, визначено їх значення для удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя в контексті технологізації навчально-виховного процесу.

Ключові слова: *А. Макаренко, навчально-виховний процес, педагогічна система, педагогічні технології, перспективні лінії, програмування цілей, технологізація.*

Постановка проблеми. Підвищення вимог соціального замовлення до кваліфікації випускника вищої школи, зокрема педагогічної, зумовлюють необхідність упровадження змісту та технологій навчання, зорієнтованих на результат. Однією з нагальних проблем організації ефективного педагогічного процесу у вищих навчальних закладах є застосування таких технологій навчання, які б створили максимально сприятливі умови для розвитку й саморозвитку особистості, в результаті яких вона буде підготовлена до активного, самостійного життя в суспільстві.

Оскільки в умовах реформування вищої освіти України значущим стає деталізоване вивчення аспектів досліджуваних явищ, науковий інтерес становить поглиблене вивчення сутнісних особливостей технології навчання як дидактичної категорії. Однією з таких особливостей технології навчання є її структурні компоненти, ієрархія і взаємозв'язок яких утворює систему педагогічного процесу.

Національна вища педагогічна школа може забезпечити більш якісну професійну підготовку вчителів, використовуючи національно-історичні здобутки, зокрема спираючись на науково-педагогічні й методично-практичні надбання вітчизняного педагога А. Макаренка.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідженню педагогічної спадщини А. Макаренка присвячені численні праці сучасних учених. Вивченням концептуальних положень, змісту, шляхів, цілей, методів і прийомів виховання, запропонованих А. Макаренком, займалися І. Зязюн, С. Карпенчук, Л. Крамушенко, М. Ярмаченко та інші. На вітчизняних теренах проблеми освітніх і педагогічних технологій, а також технологій навчання й виховання розглядали Ш. Амонашвілі, В. Беспалько, В. Биков, Р. Гуревич, О. Дубасенюк, Т. Ісаєв, О. Пехота, Г. Селевко, Ю. Сенько, С. Сисоєва, В. Сластьонін, Н. Тализіна та інші.

З огляду на неоднозначність поглядів різних науковців щодо педагогічних технологій, питання розробки та впровадження відповідних технологій, а також технологізації навчально-виховного процесу, досі є актуальними в сучасних умовах модернізації вищої педагогічної освіти. Пошук ефективних новітніх технологій зумовив вивчення педагогічної спадщини прогресивного вітчизняного педагога А. Макаренка, який перший серед освітян акцентував увагу на технологізації навчально-виховного процесу, та потребу в її екстраполяції на процес професійної підготовки сучасного вчителя.

Мета статті. На основі ретроспективного аналізу провідних структурних компонентів педагогічної системи А. Макаренка визначити їх значення для технологізації навчально-виховного процесу професійної підготовки сучасного вчителя, а також з'ясувати можливість використання історичного досвіду технологізації навчально-виховного процесу в сучасних умовах модернізації вищої педагогічної освіти.

Виклад основного матеріалу. Одним із шляхів реформування освіти, визначених Державною національною програмою «Освіта ХХІ століття», є запровадження в навчальний процес сучасних педагогічних технологій і науково-методичних досягнень. Інноваційні процеси в системі освіти відображають потребу суспільства в докорінних перетвореннях відповідно до вимог суспільства, що самотійно змінюються. Активну інноваційну діяльність вищої школи можна вважати закономірністю технологічної революції, що мала глибокий вплив на суспільну свідомість у ХХ столітті, та якісно новим рівнем цивілізаційного розвитку. Для того, щоб національна система освіти виконувала своє суспільне призначення, педагогіка вищої школи як на теоретичному, так і на практичному рівнях має розробляти й активно втілювати в життя нові педагогічні технології навчання, спрямовані на забезпечення високої професійної компетентності майбутніх фахівців.

Упровадження в практику педагогічної освіти нових технологій неможливе без ознайомлення зі структурою технології навчання, визначення сутності, змісту й доцільності технологізації навчально-виховного процесу.

Поняття «технологія» до нині в основному використовувало у виробничому процесі, адже всі сучасні виробництва ґрунтуються на технологіях. Технологія, у свою чергу, ґрунтується на науці та являє собою систему запропонованих наукою засобів, способів і алгоритмів, застосування яких забезпечує наперед визначені результати діяльності, гарантує отримання продукції заданої кількості та якості.

Н. Максимова зазначає, що технологія в будь-якій сфері – це діяльність, що максимальною мірою відображає об'єктивні закони даної предметної сфери, й тому забезпечує найбільшу для даних умов відповідність результату поставленим цілям [6, 94–95].

Характерно, що під час радикальних змін у освіті мають місце дві протилежні тенденції: тяжіння до технологізації й прагнення до творчості. Ці дві тенденції не можна протиставляти та вважати їх взаємовиключними. Як зазначає В. Загвязинський, у дійсності нерідко ці два підходи (технологічний і творчий) взаємодіють, між ними відбувається взаємопроникнення. У творчому акті логічно вивірені кроки, що алгоритмізуються, виступають підготовчими ланками творчого прориву, або способом закріплення, опанування, інтерпретації його результатів, тому можна говорити про технологічну підготовку творчого рішення, про алгоритмічні способи його усвідомлення та перевірки [1, 97].

Фахова підготовка майбутнього вчителя, зокрема формування професійно важливих якостей його особистості, є здебільшого продуктом творчої діяльності, індивідуальним і неповторним у кожному окремому випадку. Але представники психологічної науки П. Гальперін, Н. Тализіна стверджують, що будь-яку людську діяльність, яка організована за принципом повторюваності та циклічності, можна розчленувати на окремі дії, які у свою чергу розпадаються на операції. Це одне з головних положень поетапного формування розумових дій.

У психолого-педагогічній літературі поняття «технологія» (від гр. *technē* – мистецтво, майстерність; *logos* – наука, вчення) використовується в різних значеннях. На думку Н. Краснової, сучасне поняття «технологія» є змістовим узагальненням і має три основні аспекти свого розгляду: науковий: технологія є науково розробленим (розроблюваним) розв'язанням певної проблеми, яке ґрунтується на досягненнях психолого-педагогічної теорії та передової практики; формально-описовий: технологія – це модель, опис цілей, змісту, методів і засобів, алгоритмів

дій, що застосовуються для досягнення запланованих результатів; процесуально-дієвий: технологія є сам процес здійснення діяльності, послідовність і порядок функціонування та зміни всіх його компонентів, у тому числі об'єктів і суб'єктів діяльності [3, 123].

Тож, технологічний підхід у педагогіці має на меті так побудувати процес навчання та виховання майбутнього вчителя, щоб було гарантовано дотримання змісту й послідовності навчально-виховних етапів і досягнення поставлених цілей. Технологічність має стати домінуючою характеристикою діяльності майбутнього педагога, що означатиме перехід на якісно новий рівень ефективності, оптимальності, наукоємності освітнього процесу.

Термін «технологія» в педагогіку ввів А. Макаренко, який один із перших у педагогічній історії послідовно впроваджував у життя ідею виховання як технологічного процесу. Педагог уважав, що істинний розвиток педагогічної науки пов'язаний із її здатністю «проекувати особистість», тобто чітко передбачати ті її якості й властивості, які повинні бути сформованими в процесі виховання. Невизначеність цілей виховання, на думку вченого, призводить до безрезультатності педагогічного процесу. Визначеність цілей дає можливість перейти до чіткої технології виховання. А. Макаренко під цілями виховання розумів програму людської особистості й програму людського характеру. Зазначаючи, що «Кожна вихована нами людина – це продукт нашого педагогічного виробництва» [5, 42], учений стверджував, що педагоги повинні мати таку програму людської особистості, до якої необхідно прагнути.

Аналізуючи педагогічну спадщину А. Макаренка, варто зазначити, що його діяльність – це ретельно сконструйована система соціального й індивідуального виховання особистості, що ґрунтується на випереджаючій час теорії педагогічного гуманізму й педагогічного оптимізму. Система виховання педагога до подробиць технологізована відповідно до мети, змісту, засобів і методів виховних дій, а також на рівні кожної виховної операції з багатоваріантними способами їх виконання [4, 95]. На думку А. Макаренка, справжня система виховання може утворюватися й розвиватися тільки шляхом подолання хаосу, від неорганізованого соціального руху до все більш організованого, впорядкованого, логічного.

М. Лазарєв зазначає: «Зрозуміти педагогічну систему та педагогічну технологію А. Макаренка – це збагнути зміст діалектики особистості й «педагогічної техніки», особистості й колективу, виховання в праці й через поєднання навчання з виробничою працею, в атмосфері різноманітної естетичної, фізичної, ігрової діяльності й через постановку

перед кожним із вихованців перспектив побудови його майбутнього трудового й духовного життя» [4, 95].

У свій час А. Макаренко акцентував увагу на непорушній цілісності педагогічної системи, вважаючи, що компонентами її є цілі механізми. Механізми – це системотвірні засоби, сукупність яких забезпечує ієрархію та динаміку компонентів системи, їх цілісність і прогресію.

Центральним компонентом педагогічної системи А. Макаренка було визначено мету виховання, що передбачала програму розвитку соціальної й індивідуальної особистості. Педагог програмував загальні й індивідуальні цілі, спрямовані на виховання загальних якостей особистості (самопочуття людини в колективі або певному соціальному середовищі, суспільстві; характер її колективних зв'язків і реакцій; дисциплінованість; готовність до дії, відчуття такту й орієнтування; принциповість та емоційне перспективне прагнення; система знань і уявлень) та індивідуальних якостей, що відповідають природі людини (її здібності, схильності, талант, характер тощо) [2, 20].

Важливим механізмом педагогічної технології А. Макаренка С. Карпенчук називає систему перспективних ліній, що ґрунтується на основі ієрархічного прогнозування перспектив (цілей) від близьких до далеких як, загальних, так і індивідуальних [2, 20]. Цей процес утворює перспективну прогресію, що розвивається у просторі й часі.

Вирішального значення А. Макаренко надавав педагогічній техніці. Згідно з його поглядами й сучасними тлумаченнями, педагогічна техніка забезпечує педагога майстерністю, оперативністю, доцільністю, вправністю в організації педагогічної діяльності тощо. Говорячи про механізацію педагогічної справи, А. Макаренко підкреслював, що вона явище позитивне й корисне, проте така механізація повинна передбачати присутність вихователя як живого діяча. Будь-яка система виховання та її технології багато в чому залежать від особистості педагога, який запроваджує розроблені ідеї в практику. Аналізуючи педагогічну технологію А. Макаренка, варто наголосити на важливості будь-якої деталі педагогічних дій учителя. Організація навчально-виховного процесу, постійне спілкування з вихованцями вимагають використання «технічних дрібниць» на кожному кроці. Одним із необхідних технічних приладів для А. Макаренка був голос педагога, яскравість інтонацій, доброзичливість міміки, поважність рухів, уміння поєднати вимогливість з емоційною виразністю і безпосередністю.

Провідним механізмом технології А. Макаренка є також «паралельність дії», що має реалізовуватися під час виховного процесу. Іншими словами, паралелізм, на думку теоретика, може бути виражений лише у

співвідношенні праці й інтересу вихованців: інтерес дитини має паралельно проявлятися в її житті, всіх видах її діяльності. А. Макаренко вважав, що «паралельність», тобто відповідність, необхідно забезпечити на всіх головних ланках зв'язку явищ і процесів у педагогіці: школи й суспільства, педагогіки й політики, навчання і виховання, колективу й особистості тощо [2, 20].

Не менш важливим механізмом технології А. Макаренка є «педагогічна операція» як одна з провідних ланок у взаємодії багатогранних аспектів виховного процесу цілісної системи [2, 22]. Ґрунтуючись на принципі «паралельності» виховання й життя, знання й поведінки, колективу й особистості, «педагогічна операція» втілює в собі весь зміст виховної системи А. Макаренка. Педагогічна система вченого становить синтез чітко визначеного (технологічного) й невизначеного (творчого), чуттєвого й раціонального, пізнавального й діяльнісного, засвоєного на власному досвіді.

Отже, цілі виховання та шляхи їх реалізації, які впливають одна з одної, вибудовуючи ієрархію, пронизують усю педагогічну систему А. Макаренка. Провідними технологічними механізмами педагогічної системи педагога-практика можна визначити процеси програмування цілей розвитку й виховання особистості, проектування педагогічних систем та окремих явищ і процесів, ієрархія як характерна ознака педагогічної технології, педагогічна техніка, форми, методи та способи організації педагогічної діяльності тощо. Тобто, організація виховного процесу А. Макаренка повністю ґрунтується на технологічній основі.

Механізми програмування системи педагогічного впливу А. Макаренка відповідають сучасним підходам до педагогічної технології.

Основними характеристиками, що визначають сутність педагогічної технології, на думку А. Черепанової, є такі: предметність, цілеспрямованість, процесуальність, структурність, цілісність, результативність, прогнозованість, відтворюваність [9, 274]. Отже, під час розроблення технології повинні чітко простежуватися як окремі етапи всього процесу, так і його кінцевий результат. Головними складовими змісту технологізації виокремимо такі: розподілення процесу на внутрішні етапи, фази; обґрунтування поетапності дій; визначення алгоритму виконання всіх технологічних операцій.

Поняття «педагогічна технологія» може розглядатися у якості різновиду освітньої технології, що більшою мірою зорієнтоване на навчальну діяльність учителя. Також педагогічна технологія може бути інструментом активного виховного впливу на особистість педагога-вихователя, який працює у позанавчальний час. Різниця в цілому невелика та достатньо умовна, тому дані поняття можна вважати

синонімічними. Технології навчання й технології виховання, на нашу думку, є варіативними складовими педагогічної технології.

Технологізація професійного становлення майбутнього фахівця спрямована на формування в нього професійних особистісних якостей. Технологічність такого процесу гарантує формування в майбутнього фахівця тих якостей, яких у нього не було, а також розвиток якостей, що проявлялися недостатньо.

В. Орлов зазначає, що в процесі професійного становлення майбутнього фахівця необхідно дотримуватися певних вимог, що визначають поняття технологічності, а саме:

- постановка конкретних цілей, планування та організація їх виконання;
- система науково обґрунтованих активних дій учасників процесу навчання;
- взаємодія і цілісність організаційної форми, навчально-виховного процесу і кваліфікації викладача;
- проектування навчально-виховного процесу й гарантований кінцевий результат;
- педагогічна система, що підвищує ефективність навчально-виховного процесу завдяки використанню відповідних засобів;
- системність організації навчально-виховного процесу й розвитку професійних якостей майбутнього фахівця завдяки взаємодії методів навчання й виховання, залученню людських ресурсів самопізнання й самовдосконалення;
- алгоритмізація взаємодії викладача та студента, рефлексивних дій майбутнього фахівця під час проведення практикумів і тренінгів [7, 23].

Сучасні вчені доводять, що розвиток педагогічних технологій сприяє збагаченню професійно-педагогічної, зокрема професійно-методичної підготовки, наповнюючи їх новим змістом, формами, методами й прийомами навчання, створюючи нові засоби навчання та вдосконалюючи діючі [8, 5]. Технологічна грамотність майбутнього вчителя дозволить йому усвідомити своє істинне покликання, більш реально оцінити потенційні можливості, подивитися на педагогічний процес із позицій кінцевого результату. Завдяки технологічному досвідові майбутній учитель матиме нові можливості для впливу на традиційний процес навчання в школі, зможе підвищити його ефективність, спрямувати його на розвиток особистості учня й педагога.

Висновки. Таким чином, ретроспективний аналіз провідних структурних компонентів педагогічної системи А. Макаренка й наукових праць дав змогу ознайомитися з педагогічними технологіями, що використовувалися вченим, а також визначити зміст технологізації

навчально-виховного процесу, з'ясувати шляхи використання історичного досвіду в сучасних умовах модернізації педагогічної освіти.

Процес розвитку педагогічних технологій, що триває, став своєрідним орієнтиром наукового й практичного мислення сьогодення. Умови існування професійної освіти на тлі економічних і соціокультурних змін у суспільстві вимагають пошуку шляхів оптимізації процесу професіоналізації та створення нових педагогічних технологій.

Феномен педагогічної системи А. Макаренка полягає в прогнозуванні кінцевого результату – проектуванні сформованої особистості, програмуванні виховних цілей, забезпеченні погодженості між цілями й засобами навчально-виховного процесу, непорушній цілісності педагогічної системи як ієрархічної послідовності цілей у певній прогресії тощо.

У сучасних умовах модернізації педагогічної освіти варто звернути увагу на компоненти, що утворювали таку ефективну педагогічну систему талановитого вченого. Отже, технологізація навчально-виховного процесу професійної підготовки вчителя в контексті педагогічної спадщини А. Макаренка утворює собою узгодженість таких компонентів: 1) мета виховання, що передбачає розвиток соціальної й індивідуальної особистості; 2) система перспективних ліній, що ґрунтується на прогнозуванні цілей; 3) педагогічна техніка, що забезпечує вчителя професійною майстерністю; 4) «паралельна дія», що відображає інтереси учнів у навчанні та їхньому житті; 5) педагогічна операція, що поєднує технологічність і творчість у педагогічній діяльності.

А. Макаренко доходить висновку, що педагогіка повинна опрацювати найскладніше питання – визначити мету виховання та метод наближення до цієї мети. Отже, виховний процес, за А. Макаренком, спрямований на організацію виховання таким чином, щоб досягнення педагогів характеризувалися вдосконаленням особистості як системи в цілому. Звідси випливає і висновок ученого про єдність цілей і засобів виховання.

Інтеграція А. Макаренком провідних педагогічних ідей сприяла тому, що він став новатором у всіх сферах педагогічної діяльності, зокрема основоположником технологічного підходу до навчально-виховного процесу.

Незважаючи на досить різноманітну літературу з проблем педагогічних технологій, їх упровадження залишається маловивченим, зокрема питання підготовки вчителів до впровадження педагогічних технологій досить складне й потребує подальшого уважного розгляду. Перспективи подальших досліджень ми вбачаємо у висвітленні основних характеристик педагогічних технологій, їх змісту, класифікацій у навчально-виховному процесі вищої педагогічної школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Загвязинский В. И. Творческое ядро педагогического исследования / В. И. Загвязинский // Понятийный аппарат педагогики и образования : сб. науч. тр. / [отв. ред. Е. В. Ткаченко]. – Екатеринбург, 1996. – Вып. 2. – С. 95–103.
2. Карпенчук С. Г. Педагогічна технологія А. С.Макаренка в контексті сучасної педагогіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук : спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Карпенчук Світлана Григорівна. – К., 2003. – 42 с.
3. Краснова Н. П. Некоторые аспекты социально-воспитательных технологий в контексте современных концепций воспитания / Н. П. Краснова // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2003. – № 7. – С. 122–128.
4. Лазарев М. О. Особистість і педагогічні технології: уроки А. С. Макаренка / М. О. Лазарев // Педагогічні науки. – 2008. – С. 88–99. – Режим доступа : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pednauk/2008_3/88.pdf.
5. Макаренко А. С. Воспитание гражданина / [сост. Р. М. Бескина, М. Д. Виноградова]. – М. : Просвещение, 1988. – 304 с.
6. Максимова Н. М. Акмеология школьного образования / Н. М. Максимова. – СПб. : ЛОИРО, 2000. – 231 с.
7. Орлов В. Ф. Професійне становлення і виховання професіоналізму педагога / В.Ф. Орлов // Наук. записки Ніжинського держ. пед. ун-ту ім. М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. – 2002. – № 4. – Ч. 2. – С. 21–25.
8. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій: навч. посіб. / О. М. Пехота, В. Д. Будак, А. М. Старєва, К. Ф. Нор, В. І. Шуляк, І. М. Михайлицька, І. В. Манькусь, Т. В. Тихомирова, О. Є. Олексюк, О. І. Балицький / [за ред. академіка АПН України І. А. Зязюна, д.п.н., проф. О. М. Пехоти]. – К. : А.С.К., 2003. – 240 с.
9. Черепанова А. В. Инновационная педагогическая технология и ее компоненты / А. В. Черепанова // Вісник Луганського держ. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. – 2000. – № 1. – С. 273–278.

РЕЗЮМЕ

Ю. Л. Радченко. Технологізація учебно-воспитательного процесса профессиональной подготовки учителя в контексте педагогического наследия А. Макаренко.

В статье рассматриваются теоретические вопросы технологизации профессиональной подготовки современного учителя, в частности ее содержание и сущность. Определено место творчества в технологизации учебно-воспитательного процесса. Раскрыта роль А. Макаренко в технологизации педагогической деятельности. Представлены основные системообразующие компоненты педагогической технологии ученого. На основе ретроспективного историко-педагогического анализа основных структурных компонентов педагогической системы А. Макаренко, раскрывается их значение для совершенствования профессиональной подготовки будущего учителя в контексте технологизации учебно-воспитательного процесса.

Ключевые слова: А. Макаренко, учебно-воспитательный процесс, педагогическая система, педагогические технологии, перспективные линии, программирование целей, технологизация.

SUMMARY

Yu. Radchenko. Educational process technologization in the teacher professional training in context of A. Makarenko pedagogical heritage.

The theoretical problems of technologization of teacher professional training such as its content and essence are represented in the article. The role of creative work in educational process technologization is revealed. The role of A. Makarenko in pedagogical activity technologization is shown. The technology of his pedagogical heritage

implementation in modern comprehensive educational establishment is defined. The main structural components of A. Makarenko's pedagogical system are represented and analyzed. The significance of these components for future teacher professional training in the context of educational process technologizing is determined.

Key words: *A. Makarenko, aims programming, educational process, educational technologies, long-term lines, pedagogical system, technologization.*